

zsidó csoporttól 1942 decemberében kapott távirattal kapcsolatban tett; a távirat arra kérte a pápát, hogy járjon közben a kelet-európai zsidóság érdekében. Hofmann: „Pius Knew in 1941 of Drive on Jews.”

41. Friedländer, *i. m.*, 236. o.; Levin, *i. m.*, 692–693. o.; Guenter Lewy: *The Catholic Church and Nazi Germany*. McGraw Hill, New York, 1964, 305. o.

42. Például Alex L. Eastermannak, a Zsidó Világkongresszus brit szekciója politikai titkárának 1944. október 14-i kérelmére adott válaszában a pápa elutasította a nyilvános kiállást, azzal az indokkal, hogy „ha nyilvános kijelentést tesz a magyarországi zsidókkal való elbánás miatt, akkor nyomás nehezedhetne rá az iránt, hogy tegyen egy ilyen értelmű nyilatkozatot az oroszok lengyelekkel és a balti népekkel való bánásmódjával kapcsolatban is”. Lásd Sir D. Osborne-nak, a Szentszékhez akkreditált brit követnek a külügyminisztériumba küldött a 701. sz., 1944. november 20-i táviratát, *PRO*, Fo. 371/42882, 86. o.

43. Ez a téma állandóan jelen volt a Vatikán 1976 elején kiadott 688 oldalas dokumentumkötetében. A kötetben tükröződik a Vatikán cionistaellenes elfogultsága is: a Vatikán sok tisztségviselője, köztük Maglione bíboros, nyíltan szembehelyezkedett egy palesztinai zsidó államalapítással. Alvin Shuster, *i. m.*, *The New York Times*, 1976. január 24. A pápa szerepének rokonszenvező értékeléseként lásd Carlo Falconi: *The Silence of Pius XII*. Little, Brown, Boston, 1970, 430. o. skk.; Robert A. Graham: *Pope Pius XII and the Jews of Hungary 1944*. The American Press for the United States Catholic Historical Society, New York, 1964, 26. o. skk.; J. Derek Holmes: *The Papacy in the Modern World*. Szerzői, Crossroad, N. Y., 1981, 288. o., Jenő Lévai: *Hungarian Jewry and the Papacy*. Sands and Company, London. 1968, 132. o. skk. és Anthony Rhodes: *The Vatican in the Age of the Dictators, 1922–1945*. Holt, Rinehart and Winston, New York, 1973.

44. Lewy, *i. m.*, 3030. o. Lásd továbbá Friedländer, *i. m.*, 103–147. és 236–238. o. Lásd továbbá Rev. John F. Morley: *Vatican Diplomacy and the Jews During the Holocaust, 1939–1945*. KTAV, New York, 1980.

45. Gil Jakov: „XII. Pius pápa magatartása a Soá idején.” *Új Kelet*, Tel-Aviv, 1987. október 9.

46. A jegyzőkönyv egy másik, alighanem Krausz Miklós (Moshe) által június 19-én küldött másolata Monsignore Filippo Bernardini, a berni apostoli küldött révén jutott el a Vatikánhoz, június vége felé.

47. A nuncius jelentését lásd a Meszlényi Antal szerkesztette *A magyar katolikus egyház és az emberi jogok védelme* (Szent István Társulat, Bp., 1947) c. kötetben, a 21–30. oldalon: „A budapesti nunciatura diplomáciai akciója a zsidók érdekében.”

48. Gennaro Verolino Bokor Péternek adott háború utáni interjújában világosan kifejtette, milyen ismereteik voltak a deportálásokról. Hangsúlyozta, hogy az időre már tudták, hogy a zsidókat Auschwitzba deportálják és hogy a munkára alkalmatlanokat megölik. Lásd Bokor könyvét: *Végjáték a Duna mentén*. RTV–Minerva–Kossuth, Bp., 1982, 115–125. o., különösen a 118–119. o.

49. Friedländer, *i. m.*, 218. o.

50. *Vádirat*, 1: 319. o.

51. Helen Fein: *Accounting for Genocide*. The Free Press, New York, 1979, 110. o.

52. *Vádirat*, 1: 317–324. o.

53. *Uo.*, 324–325. o.

54. Lévai, *Hungarian Jewry and the Papacy*, *i. m.*, 20. o.

55. *Vádirat*, 1: 326–331. o.

56. Lévai, *Hungarian Jewry and the Papacy*, *i. m.*, 21–22. o.